

STK'lar Tarafından Sığınmacılara Yapılan İnsani Yardımların Hak Temellilik ve Hayırseverlik Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of Humanitarian Aid to Asylum Seekers in the Context of Rights-Based and Charity

Fatma KIZILELMAS

Dr, Bağımsız araştırmacı

ftmkzllms@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6738-1758>

Makale Başvuru Tarihi: 24.10.2025

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin hak temelli mi yoksa hayırseverlik temelli mi yürütüldüğünü, sivil toplum kuruluşlarının (STK) bu alandaki rolü üzerinden incelemektedir. Sosyal hizmetin temel amacının, bireylerin kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunlukları hak temelli bir yaklaşımla gidermek olduğu vurgulanmaktadır. 2011 sonrası Suriye’deki savaş ve Orta Doğu’daki çatışmalar sonucunda Türkiye’ye kitlesel olarak gelen sığınmacılara yönelik uygulamalar, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çerçevesinde ele alınmaktadır. Devletin sunduğu hizmetlerin yetersiz kaldığı alanlarda STK’ların önemli bir boşluğu doldurduğu, ancak bu kuruluşların çoğunlukla hayırseverlik ve merhamet temelli yardımlar sunduğu belirtilmektedir. Çalışmada sosyal hizmet çalışanlarının göçmen ve sığınmacılarla mikro, mezo ve makro düzeylerde yürüttüğü müdahaleler açıklanmakta; sosyal hizmetin tarihsel gelişimi ve refah devletinden çoğulcu refah anlayışına geçiş süreci tartışılmaktadır. Bu bağlamda, hak temelli sosyal hizmet anlayışının yerini giderek hayırseverlik temelli uygulamalara bırakmasının, sığınmacıların hak öznesi olmaktan ziyade yardım nesnesi olarak algılanmasına yol açtığı savunulmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası STK’ların sığınmacılara yönelik yardım, danışmanlık ve savunuculuk faaliyetleri değerlendirilmekte; hak temelli yaklaşım ile ihtiyaç/hayırseverlik temelli yaklaşım arasındaki farklar ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak çalışma, sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin kalıcı, sürdürülebilir ve güçlendirici olabilmesi için hak temelli bir anlayışla yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. STK’ların devletin yerine geçen bir aktör değil, devlet politikalarını tamamlayıcı ve denetleyici bir rol üstlenmesi gerektiği; devlet, STK’lar ve sosyal hizmet mesleğinin etik ve insan hakları temelinde işbirliği içinde hareket etmesinin zorunlu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Göçmenler,

Sığınmacılar,

Sosyal Hizmet,

Hak Temelli Yaklaşım,

İnsan Hakları,

ABSTRACT

This study examines social services provided to asylum seekers in Türkiye through the distinction between rights-based and charity-based approaches, focusing on the role of non-governmental organizations (NGOs). Social work aims to eliminate material, moral, and social deprivations arising beyond individuals' control by adopting a human rights-based perspective. Following the war in Syria and conflicts in the Middle East after 2011, Türkiye received large numbers of asylum seekers under different protection statuses regulated by the Law on Foreigners and International Protection. In areas where state-provided social services have been insufficient, NGOs have played a significant role in meeting asylum seekers' basic and psychosocial needs. The study discusses the roles of social workers at micro, mezo, and macro levels and addresses the historical transformation of social services alongside the shift from the welfare state to a plural welfare regime. It argues that NGO practices in Türkiye are largely shaped by charity-based and humanitarian motivations rather than rights-based principles, leading asylum seekers to be perceived as beneficiaries of aid rather than rights-holders. This approach risks creating dependency, temporariness, and hierarchical relationships. The study concludes that sustainable and empowering social services for asylum seekers require a rights-based framework grounded in human rights standards. It emphasizes that NGOs should not replace the state but act as complementary actors through cooperation, accountability, and ethical principles to ensure effective and equitable social service provision.

Keywords:

Migrants,

Asylum Seekers,

Social Work,

Rights-Based Approach,

Human Rights,

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): KIZILELMAS, Fatma (2025), “STK’lar Tarafından Sığınmacılara Yapılan İnsani Yardımların Hak Temellilik ve Hayırseverlik Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Global Social Sciences Bulletin**, S.2(2), ss.266-276.

1. GİRİŞ

Göç olgusu, tarihsel olarak insanlıkla birlikte var olmuş olmakla birlikte, günümüzde küreselleşme, bölgesel çatışmalar, ekonomik eşitsizlikler ve siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle daha karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya bürünmüştür. Özellikle zorunlu göç, bireylerin kendi iradeleri dışında gerçekleşen ve çoğu zaman savaş, iç çatışma, baskı, şiddet ve insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle ortaya çıkan bir süreçtir. Bu süreçten etkilenen sığınmacılar, geldikleri ülkelerde barınma, sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal uyum gibi pek çok alanda çok yönlü yoksunluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu yoksunlukların giderilmesi ise sosyal hizmet mesleğinin temel müdahale alanlarından birini oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet, bireylerin kontrolleri dışında gelişen maddi, manevi ve sosyal yoksunlukları gidermeyi amaçlayan; insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan bir mesleki disiplindir. Bu bağlamda sığınmacılar, dezavantajlı gruplar arasında yer almakta ve sosyal hizmetin koruyucu, önleyici, güçlendirici ve savunucu işlevlerinden doğrudan yararlanması gereken bir nüfusu oluşturmaktadır. Ancak sığınmacılara yönelik hizmetlerin niteliği, bu hizmetlerin hak temelli mi yoksa hayırseverlik temelli mi yürütüldüğü sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Türkiye, özellikle 2011 yılından sonra Suriye’de yaşanan iç savaş ve Orta Doğu’daki diğer çatışmalar nedeniyle kitlesel sığınmacı hareketlerine maruz kalmıştır. Türkiye’nin izlediği açık kapı politikası doğrultusunda milyonlarca sığınmacı ülkeye kabul edilmiş; bu kişilere başlangıçta “*misafir*” statüsü verilmiş, 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile Suriyelilere “*geçici koruma*”, Irak ve Afganistan gibi ülkelerden gelenlere ise “*uluslararası koruma başvurusu*” statüsü tanınmıştır. Bu hukuki düzenlemeler, sığınmacıların temel haklara erişimini belirli ölçülerde güvence altına almış olsa da, uygulamada ortaya çıkan ihtiyaçların tümünün kamu kurumları tarafından karşılanması mümkün olmamıştır.

Devletin sunduğu sosyal hizmetlerin yetersiz kaldığı alanlarda sivil toplum kuruluşları (STK’lar), sığınmacılara yönelik yardım ve destek mekanizmalarının önemli aktörleri haline gelmiştir. Gıda, barınma, giysi gibi temel ihtiyaçların karşılanması yanı sıra hukuki danışmanlık, psiko-sosyal destek ve yönlendirme hizmetleri de büyük ölçüde STK’lar aracılığıyla sunulmaktadır. Ancak bu noktada STK’ların sunduğu hizmetlerin niteliği ve dayandığı yaklaşım tartışma konusu olmaktadır. Sosyal hizmetin özünde hak temelli bir anlayış bulunmasına karşın, STK’ların önemli bir bölümünün faaliyetlerini merhamet, gönüllülük ve hayırseverlik temelinde yürüttüğü görülmektedir.

Hayırseverlik temelli yaklaşımlar, kısa vadede acil ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlasa da, sığınmacıların hak öznesi olarak görülmesini zayıflatmakta ve hizmetlerin sürekliliğini güvence altına almamaktadır. Bu tür yaklaşımlar, sunulan yardımların bir “*hak*” olmaktan ziyade “*lütuf*” ya da “*iyilik*” olarak algılanmasına neden olabilmekte; sığınmacılar ile hizmet sunanlar arasında hiyerarşik ve bağımlılık üreten ilişkiler yaratabilmektedir. Oysa hak temelli sosyal hizmet anlayışı, sığınmacıları pasif yardım alıcılar olarak değil, hak talep edebilen bireyler olarak ele almayı; devletin ve diğer aktörlerin yükümlülüklerini yerine getirmesini esas almayı gerektirmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin STK’lar aracılığıyla nasıl yürütüldüğü, bu hizmetlerin hak temelli mi yoksa hayırseverlik temelli mi olduğu sorusu üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı, sosyal hizmetin insan haklarına dayalı yapısı ile STK uygulamaları arasındaki gerilimi ortaya koymak ve bu gerilimin sığınmacıların toplumsal konumları üzerindeki etkilerini tartışmaktır. Bu doğrultuda öncelikle sosyal hizmetin amacı ve hak temelli yaklaşımın ne anlama geldiği açıklanacak; ardından Türkiye’de sığınmacılar ile STK’lar arasındaki ilişki, tarihsel ve kurumsal bağlamı içinde ele alınacaktır. Son olarak, hak temelli yaklaşım ile hayırseverlik temelli yaklaşım arasındaki farklar sığınmacılara yönelik hizmetler üzerinden değerlendirilerek, daha kalıcı, güçlendirici ve adil bir sosyal hizmet anlayışının gerekliliği tartışılacaktır.

Yöntem açısından bakıldığında bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış betimleyici ve eleştirel bir doküman analizi niteliğindedir. Araştırmada, sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin hak temelli mi yoksa hayırseverlik temelli bir anlayışla mı yürütüldüğü, sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki rolü üzerinden kuramsal ve normatif bir perspektifle incelenmiştir. Çalışma, herhangi bir saha araştırmasına dayanmamakta; uluslararası insan hakları belgeleri, ulusal yasal düzenlemeler ve sosyal hizmet, insan hakları ve göç alanlarında yayımlanmış akademik literatürün sistematik biçimde değerlendirilmesi yoluyla yürütülmüştür. Bu çerçevede İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile Türkiye’de sığınmacılara yönelik hizmetlerin hukuki temelini oluşturan yasal ve kurumsal metinler araştırmanın başlıca veri kaynaklarını oluşturmuştur. Araştırmada elde edilen veriler tematik

analiz yöntemiyle çözümlenmiş; hak temelli yaklaşım ve hayırseverlik temelli yaklaşım kavramsal olarak ayrıştırılarak sosyal hizmetin etik ilkeleri ve insan hakları normları doğrultusunda karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde hak ve ihtiyaç ayrımı, bireyin hak öznesi ya da yardım alıcı olarak konumlandırılması, devletin yükümlülükleri ile sivil toplum kuruluşlarının işlevi, hizmetlerin sürekliliği ve hesap verebilirliği gibi temalar ön plana çıkarılmıştır.

2. SOSYAL HİZMET ÇALIŞANLARININ ROLÜ

Kişiler bazı zamanlarda bir başkasının yardımına, desteğine, gözetimine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu destek durumu geçici olabileceği gibi yaşamın belirli bir döneminde mutlak veya belirli özelliklerden dolayı ömür boyu sürebilmektedir. Bu destekler ekonomik, sosyal ve psikolojik olabilmektedir. Bu desteği sağlayan örgütler ise, kamu kurumları gibi kamusal, belediye il özel idaresi gibi yerel, sivil toplum kuruluşları gibi gönüllü, kâr amaçlı şirketler gibi özel girişimlerden oluşabilmektedir. Bu yardım ve destekler kişisel ve örgütlü yapılabildiği gibi gönüllülük ve mesleki bir disiplin içinde gerçekleştirilebilmektedir. Bahsedilen bu desteklerin belirli bir bilim dalına dayalı olarak geliştirilmiş mesleki bir disiplin, plan, program ve belirli düzen ve kurallar içinde yapılması sosyal hizmet mesleğinin alanına girer (Tomanbay, 2013:299-300). Hem bireysel gelişim hem de genel olarak toplumda sosyal değişim sağlamak amacıyla bir meslek olan sosyal hizmetin tanımı 1983'de çıkarılan Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre şu şekildedir;

“Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü(dür)”

Sosyal hizmet mesleğini icra eden sosyal hizmet uzmanları /sosyal çalışmacılar değerlendirme, tanı, inceleme, destek, danışmanlık, savunuculuk işlevlerini yerine getirmektedir. Bu hususlarla ilgili olarak sosyal çalışmacının, müracaatçının durumunu değerlendirme, havale etme, hizmet ve sunum sistemleri arasında bağlantı kurma rolü bulunmaktadır. Savunucu olarak vaka savunuculuğu, öğretici olarak toplumsal ve günlük yaşam becerilerinin öğretilmesi, danışman olarak psiko-sosyal değerlendirme, vaka yöneticisi olarak müracaatçıyı yönlendirme, değerlendirme, hizmet/tedavi planlama ve takip görevi bulunmaktadır. Bununla birlikte işgücü yöneticisi olarak zaman yönetimi, alıştırma planı hazırlama, personel geliştirici olarak çalışanların eğitimi ve yönetimi, meslek elemanı olarak da kişisel/mesleki değerlendirme ve gelişim rolü bulunmaktadır (Duyan, 2012:22).

Yukarıda anlatılanlarla bağlantılı olarak sosyal çalışmacının çalışma alanlarından biri de göçmenler ve sığınmacılardır. Bu kişiler ya da gruplar sıkıntıya düşmüş, yardım ve destek bekleyen dezavantajlı durumda olan kişi ya da gruplardır. Göçmen ve sığınmacılar vatanlarından ayrılmış, farklı dil, din, kültür, anlayış, davranışa sahip bir topluma sığınmışlardır. Gelecek hayatı için belirsizliğin olduğu, barınma, eğitim, sağlık, iş bulma konuları başta olmak üzere geldiği ülkeye uyumda zorluk yaşamaktadırlar. Trajik bir durumdan kaçarak başka bir ülkeye sığınmakta, sömürüye ve istismara açık durumda olmakta, göç ettiği toplumda ayrımcılık ve ötekileştirmeye tabi tutulmaktadırlar. Sosyal çalışmacıların da uluslararası korunma konumunda olan göçmen ve sığınmacılara yardım etmeleri görevleri kapsamına girmektedir. Bu kapsamda rehabilitasyon ve bakım hizmetleri insani değer ve ölçütlere, bilimsel ve mesleki kurallara, ilkelere ve bilgilere göre yerine getirilmelidir. Bu bağlamda sosyal hizmet müdahalesi olarak sosyal çalışmacılar, göçle gelen kişilerin barınma, beslenme, sağlık, eğitim sorunlarının çözümü için eylem üzerinde olmak, toplumla uyum sağlamaları için çalışmalar yapmak, bireysel, ailesel, politik ve bürokratik sorunların çözümü için çalışmalar yapmak, insan kaçakçılığı ve ticareti ile ilgili önlemler almak, dil kursları düzenlenmesi yönünde resmi ve sivil kaynakları harekete geçirmek, çalışma hakkı olan göçmen ve sığınmacılar için iş aramak, iş olanakları yaratmak, bürokratik, hukuksak sorunların çözümü için destekçi olmak, sivil toplum örgütlerini harekete geçirici çalışmalar yapmakla yükümlüdürler (Tomanbay, 2013:320-321; BMİHM, 2004:66-68).

Sığınmacılara yapılacak müdahale planları üç farklı düzeyde incelenecek olursa, bunlar mikro, mezzo ve makro düzeydir. Mikro düzeyde sosyal hizmet müdahalesi göçmen ve sığınmacıların katılımcı davranışlarının artırılması, müracaatçıların beceri kazanmaları ve kendi kendine yeten bireyler olabilmeleri için çalışmalarıdır. Mezzo düzeyde grup çalışmaları ile kolektif sorunların çözümü, duygusal tepkilerin normal hale getirilmesi ile sosyal hizmet müdahalelerinin uygulanmasıdır. Makro düzeyde ise göçmen ve sığınmacıların psiko-sosyal sorunlarına uygun sosyal hizmet müdahaleleri uygulanması, eğitim, sağlık ve ekonomik alanlarda belirlenen

ihtiyaçların karşılanması için gerekli çalışmalar yürütülmesi ve söz konusu sosyal politikalar geliştirilesidir (Genç ve Alsancak, 2018:471).

Kısaca göçmen ve sığınmacılar konusunda sosyal hizmet çalışanların görevi, yerel yönetimlerin ve halkın yardımıyla sığınmacı ve göçmenlerin kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlamaktır. İnsan hakları bağlamında göçün, mülteciliğin, sığınmacılığın doğurduğu sorunları ve bu konuyla ilgili insan hakları ihlallerini en aza indirmeye çalışılmalıdır.

Aslında göçmenleri güçlendiren bu desteklerin yapılması ve göçmen ve sığınmacıların göç alan ülkeye yerleştiklerinde uyumlarındaki başarı ya da başarısızlık o ülkedeki hükümetlerin ve toplumların tutumlarına, göç politikalarına, göçmenlere yönelik yerleştirme ve destek programlarına, sosyal politikalarına bağlıdır (Cesur Kılıçaslan, 2016:275-287). Hükümetlerin bir toplumda geçerli olan refahı tüm vatandaşlara yaymayı mümkün kılmak için kullandıkları tüm politika ve sosyal hizmetler sosyal politika kapsamında değerlendirilmektedir. Sosyal politikanın en önemli alanlardan biri olan sosyal hizmetlerin tarihsel gelişimine bakıldığında, sosyal hizmetin birtakım dönüşümler yaşadığı görülmektedir.

3. SOSYAL HİZMETLERİN GELİŞİMİ

Sosyal hizmetlerin gelişimi, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte geleneksel sosyal korunma kurumlarının ortadan kalkmasıyla olmuştur. Küçülen aile yapısıyla birlikte aile bağlarının ve ailenin koruyucu görevinin zayıflamasıyla, ailenin sanayileşme öncesi verdiği destek olma ve koruma görevini devlet üstlenmiştir. Fakat 1975 ve sonrasında dünyada küreselleşme ve neo-liberal politikaların gelişmesiyle devlet sosyal alandan çekilmiş, sosyal alandaki yetkilerini piyasalara, sivil toplum kuruluşlarına kaydırmıştır (Eren ve Aydın, 2013:70-71). Türkiye’de dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde sosyal hizmet alanında dönüşümler yaşanmıştır.

Türkiye’de sosyal hizmetin gelişimine bakıldığında, 1960-1980 arası başlangıç ve gelişme döneminde, 1960’a kadar gönüllü yardımseverlik olarak dernek ve vakıflar aracılığıyla yapılan yardım anlayışında değişimler yaşanmış, sosyal hizmetle ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1980-2000 arası dönemde Türkiye’deki diğer gelişimlere de paralel olarak, ülkedeki her alanın piyasa sistemine entegre etmeye çalışılması ile sosyal hizmetler de kurumsallaşmış ve bu dönem kurumsallaşma ve neo-liberal dönüşüm olarak adlandırılmıştır. 2000 sonrası neo-liberal muhafazakârlık ve hak temelli sosyal hizmet taleplerinin yükselme dönemleri olarak adlandırılan dönemde AB politikalarına uyum kapsamında insan hakları ve sosyal haklarla ilgili uluslararası belgeler kabul edilmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği ise sosyal hizmetin piyasa, sivil toplum, aile üçlüsüne havale edilmesidir (Şahin Taşgın ve Tekin, 2013).

Yukarıdaki açıklamalarda belirtildiği gibi, son iki dönemde küreselleşmenin etkisiyle 1945 sonrası refah döneminde devletler eğitim, sağlık, işsizlik sigortası, emekli maaşları gibi sistemlerini iyi işletirken, son yirmi yıllık dönemde refah devletinin krize girmesiyle refah devletleri harcamalarda kısıntılar yapmışlardır (Buğra ve Keyder, 2015:7). Bu gelişmelere paralel olarak refah devletinin altın çağının sona ermesiyle devletler sosyal sorunların çözümünde üstlenmeleri gereken sorumlulukları sivil toplum örgütlerine havale etmektedirler. Bu bağlamda devlet temelli refahtan, çoğulcu refah düzenine geçişin önü açılmaya çalışılmakta ve sivil toplum örgütlerinin rol ve sorumluluğu da yeniden tanımlanmaktadır. Bu süreçte, sosyal politika kurumları arasındaki ilişki birbirini tamamlama ilişkisinden diğerinin yerine geçme yani “*ikame*” ilişkisine dönüştürülmeye çalışılmakta ve devletin sorumluluğu diğer kurumlara devredilmeye çabalanmaktadır. Fakat sosyal korumaya sadece maliyet penceresinden bakan ve sosyal harcamaları azaltmayı tek hedef olarak belirleyen bu bakış açısı sosyal politikanın değişen toplum koşullarına uyarlanması ve geleceğinin güvence alınması değil, aksine “*hak temelli sosyal politika*” yaklaşımından uzaklaşıp, “*hayırseverlik temelli sosyal politika*” yaklaşımına geçiş anlamına gelmektedir (Sarıpek, 2017:84; Taşgın ve Özel, 2011:175).

4. SOSYAL HİZMETLERDE HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

Sosyal hizmetleri diğer insani yardım faaliyetlerinden ayıran temel unsur, bu mesleğin insan haklarının korunması ve hayata geçirilmesi amacını merkezine almasıdır. Sosyal hizmet, bireylerin yalnızca mevcut ihtiyaçlarını karşılamayı değil; bu ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olan yapısal, sosyal ve politik koşulları dikkate alarak hak kayıplarını önlemeyi ve insan onurunu korumayı hedeflemektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uygulamaları, bireylerin haklarını zedelemeyecek ve hak ihlallerini yeniden üretmeyecek biçimde planlanmak ve yürütülmek zorundadır (Küçükkaraca, 2013:87). Hak temelli yaklaşımda sosyal hizmetin amacı, bireylere

yardım etmekten ziyade onların haklarını gerçekleştirmektir. Bu yaklaşım, hizmetlerin hayırseverlik ya da merhamet duygusu temelinde değil, bireyin bu hizmetlere hak sahibi olması nedeniyle sunulmasını esas almaktadır. Hak temelli yaklaşım, sosyal hizmeti bir lütuf ya da iyilik pratiği olmaktan çıkararak, hukuki ve etik bir yükümlülük alanına taşımaktadır. Bu çerçevede sosyal hizmet, yalnızca ihtiyaç giderici değil; aynı zamanda güçlendirici, dönüştürücü ve savunucu bir işlev üstlenmektedir (Tufan vd., 2009).

Hak temelli yaklaşımın ayırt edici özelliklerinden biri, yalnızca hak sahiplerine değil, aynı zamanda görev sahiplerine de sorumluluk yüklemesidir. Bu bağlamda devletler, kamu kurumları ve hizmet sunan diğer aktörler, bireylerin haklarını gerçekleştirmekle yükümlü kılınırken; bireyler ise hak talep edebilen, karar süreçlerine katılabilen ve kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olabilen öznelerle dönüştürülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları da bu süreçte hak savunuculuğu, güçlendirme ve ayrımcılıkla mücadele rollerini üstlenmektedir (İfe, 2008; Tufan vd., 2009). İnsan hakları anlayışı, evrensellik ilkesine dayanmaktadır. Yaş, cinsiyet, etnik köken, kültürel geçmiş, din ya da vatandaşlık statüsünden bağımsız olarak tüm bireylerin insan olmaları nedeniyle belirli haklara sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle insan hakları, yalnızca belirli bir ülkede ya da dönemde anayasa ve yasalarla tanınan haklarla sınırlı değildir. Her zaman ve her yerde geçerli olması gereken evrensel normlar bütününe ifade etmektedir (Gökçeoğlu, 2016:100).

İnsan hakları literatüründe haklar genellikle üç kuşak altında sınıflandırılmaktadır. Birinci kuşak insan hakları, bireylerin devlete karşı korunmasını amaçlayan sivil ve siyasal hakları kapsamaktadır. Yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, ifade özgürlüğü, adil yargılanma ve ayrımcılığa uğramama gibi haklar bu kuşakta yer almaktadır. Bu haklar, bireyin temel özgürlüklerinin güvence altına alınmasını hedeflemektedir (Tufan vd., 2009:78). İkinci kuşak insan hakları ise ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan oluşmaktadır. Eğitim, sağlık, barınma, çalışma, sosyal güvenlik ve yeterli beslenme gibi haklar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin doğrudan müdahale alanını oluşturan bu haklar, bireylerin insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilmeleri için zorunlu görülmektedir. Bu hakların hayata geçirilmesi, devletlerin aktif politika üretmesini ve kaynak tahsis etmesini gerektirmektedir (Küçükkaraca, 2013:88; Zengin ve Altındağ, 2016:181). Üçüncü kuşak insan hakları ise dayanışma ve kolektif sorumluluk temelinde şekillenmektedir. Barış içinde yaşama hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, kalkınma hakkı ve insani yardıma erişim gibi haklar bu grupta yer almaktadır. Bu haklar, yalnızca bireysel değil, toplumsal ve küresel işbirliğini zorunlu kılan bir nitelik taşımaktadır. Özellikle göç, mültecilik ve sığınmacılık bağlamında üçüncü kuşak haklar, uluslararası dayanışma ve ortak sorumluluk anlayışını ön plana çıkarmaktadır (Zengin ve Altındağ, 2016:182).

Bu çerçevede hak temelli sosyal hizmet anlayışı, bireyleri pasif yardım alıcıları olarak değil, hak sahibi ve toplumsal sürecin aktif özneleri olarak ele almaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarının hayırseverlik temelli yaklaşımlarla sınırlandırılması, insan haklarının evrensellik, eşitlik ve süreklilik ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmetlerin hak temelli bir perspektifle yürütülmesi, hem mesleki etik hem de insan hakları belgeleri açısından zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

5. TÜRKİYE'DE STK'LAR VE SIGINMACILARLA İLİŞKİSİ

On sekizinci yüzyıla kadar devletle eş anlamda kullanılan sivil toplum kavramı 1980'li yıllardan sonra devlet alanının dışında kalan toplumu ifade etmek için kullanılmıştır (Özdemir vd., 2009:157). Sivil toplumun geniş anlamda devlet dışı bir örgütlenme olduğu kabul görmesine rağmen, mekân ve etkinlik türü olarak hangi alanları kapsadığı konusunda bir uzlaşma yoktur. Türkiye'de de bu konuda bir uzlaşma olmamakla birlikte sivil toplum kuruluşları hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Birinci görüşe göre sivil toplum kuruluşları hep vardı. Osmanlı döneminde loncalar, vakıflar ve tarikatlar şeklinde görülmekteydi. İkinci görüşe göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'ın ilanından sonra modern anlamda sivil toplum örgütlenmeleri başlamıştır. Üçüncü görüşe göre ise sivil toplum örgütlenmeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü otoritesi ve devlet geleneği anlayışı ile yapılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ise yasal kısıtlamalar nedeniyle sivil toplum anlayışı gelişmemiştir. Tek parti döneminin homojenleştirme ve tek tipleştirme politikalarından dolayı dernek, siyasi partiler, ekonomik guruplar işlevsiz kalmış ya da tasviye edilmiştir (Aslan, 2010:263-280). Bu görüşlerden genel kabul gören; Osmanlı'da güçlü devlet yapısı hâkim olduğundan Batı Avrupa'daki gibi sivil toplum-politik toplum ayrımının olmadığı ve Osmanlı döneminde bulunan vakıf lonca gibi kuruluşlar her ne kadar devlet dışı gibi görülse de devlete bağlı ve devleti önceleyen bir tutum içerisinde olduğudur. Türkiye'de çok partili yaşam ve ekonomide özel sektörün gelişmesiyle de 1960'lı yıllardan sonra sivil toplum devlet dışı kuruluş manasında canlanmaya başlamış, 1980'lerde küreselleşme ve neo-liberal politikalara bağlı olarak sayıları artmıştır (Karakurt Tosun, 2007:6-7).

Günümüzde sivil toplum kuruluşları, küçük yerel derneklerden çok geniş ve oldukça profesyonel kuruluşlara kadar son derece farklı gruplardan oluşmaktadır (Şahin Öztürk, 2008:15). Bu gruplar dernekler, vakıflar, sendikalar, konfederasyonlar, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, meslek kuruluşları, birlikler, odalar, yerel birlikler, kooperatifler ve medya gibi tüzel kuruluşlardır (Yatkın, 2013:65). Spor, kültür gibi alanlarda faaliyet gösteren aktivite merkezli STK'lar; siyasi sendikalar, çevre örgütleri gibi toplum merkezli STK'lar olduğu gibi sosyal hizmet, sağlık, eğitim gibi hizmetleri sunan refah merkezli STK'lar da bulunmaktadır (Özdemir vd., 2009:158). Dernekler dairesi başkanlığının verilerine göre Türkiye'de 113 bin 684 faal dernek bulunmakta ve bunlardan 5 bin 463 tanesi insani yardım derneği adı altında faaliyet göstermektedir. Ortalama bir ilde 700-800 dernek bulunmakta, şehrin yoğunluğuna göre değişmekle birlikte ortalama 60-70 dernek insani yardım yapmaktadır (Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2018).

Türkiye'nin son yıllarda kitlesel olarak sığınmacıların geldikleri bir ülke olması, sivil toplumun da bu alanda faal olmasını beraberinde getirmiştir. 2011 yılında Ortadoğu'da "*Arap Baharı*" olarak ortaya çıkan süreç Suriye'yi de etkilemiş ve çıkan kriz ve çatışmadan kaçan yüzbinlerce Suriyeli büyük gruplar halinde başka ülkelere sığınmışlardır (Akgül, 2015:2; Türk, 2016:145). YUKK ile ülkesine geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak gelen bu kişilere Türkiye geçici koruma sağlamıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün açıklamalarına göre 10.05.2018 tarihi itibarıyla Türkiye'de 3.586.679 Suriyeli geçici koruma altında bulunmaktadır. Bunlardan 216.407 kişi sınıra yakın geçici barınma merkezinde kalmakta, 3.370.272 kişi ise geçici barınma merkezi dışında kalmakta, Türkiye'deki illere dağılmış bulunmaktadır (GİGM, 2018). Ayrıca 350 bin Suriyeli olmayan sığınmacı uluslararası koruma rejimi kapsamında uydu kentlerde ikamet etmektedir.

Suriyeli ve Suriyeli olmayan sığınmacıların ülke geneline yayılmaları barınma, sağlık, eğitim, uyum ve bütünleşme gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunların arasında barınma, geçim, sağlığa ve eğitime erişim, güvencesiz çalışma, savaşın travması gibi ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar yer almaktadır. Sığınmacı bireylerin ve ailelerin psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümünde hak temelli olarak sağlanan düzenli kamu desteklerinin olmaması sonucu bu alanda sivil toplum kuruluşları aktif olarak rol oynamaktadırlar. Devletin maddi yardım, eğitim, sağlık gibi hizmetlerinin yeterli olmadığı noktada ulusal, uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşları sığınmacılar için başta gıda, barınma, giysi gibi temel yardımlar olmak üzere hukuki ve psikolojik danışmanlık da yapmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı küçük yardımlarla ve gönüllük esasına göre faaliyetlerini yürütürken bir kısmı da daha profesyonel ve aktif olarak aynı ve nakdi yardımda bulunmakta hukuki ve psiko-sosyal destek sağlamaktadır (Akgül, 2015:10; Coşkun, 2017:1307-1308; Güran Yiğitbaşı, 2016:59; Türk, 2016:152-153). Suriye'den kaçarak Türkiye'ye sığınan mültecilere aktif olarak yardım eden 42 ulusal ve 14 uluslararası STK bulunmaktadır. Bu STK'lar mülteciler için gıda, barınma, sağlık, hukuk ve psiko-sosyal destek sağlamak, projeler üretmektedir. Bunlardan SGDD-ASAM'ın 47 ilde ve Atina'da merkezi bulunmakta, 21 ilde mobil danışmanlık hizmeti vermekte ve toplam 68 ilde mülteci ve sığınmacılara karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmaya çalışmakta, mültecilere psiko-sosyal destek sağlamaktadır (SGDD, 2018). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'ın ise 576 ulusal ve uluslararası kuruluşla ortaklığı bulunmaktadır ve genellikle sınır illerinde çalışmaktadır (UNHCR, 2018).

Erder (2017:116), göçmen ve sığınmacılara yardım faaliyetleri bağlamında sivil toplum örgütlenmelerini üç grupta ele almıştır. Birincisi göçmen hakları ve göçmenlere yardım konusunda uzmanlığa sahip olan ve uluslararası fonlarla desteklenen, projelerle çalışan sivil toplum örgütleridir. İkincisi yoksulluk, eşitsizlik ve diğer haksızlıklarla mücadele için bir araya gelenlerin oluşturduğu yerel sivil toplum örgütlenmeleridir. Üçüncüsü ise Suriye göçü sürecinde göçmenlerle yüz yüze gelen, onlarla hayırseverlik ve insani gerekçelerle yardım edenlerin oluşturduğu "*ad hoc*" ve geçici yardım ağlarıdır.

Ayrıca sivil toplum örgütleri "*hak temelli*" ve "*ihtiyaç temelli*" olarak da ele alınmaktadır. İhtiyaç temelli STK'lar gıda, eğitim, barınma, sağlık gibi maddi yardımlara odaklanırken hak temelli olanlar Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK)'nın tanımına göre haklarla bağlantı, hesap verilebilirlik, güçlendirme, katılım, ayrımcılığın önlenmesi ve savunmasız gruplara ihtimam unsurlarını içermektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017:12). Daha açık bir ifadeyle hak temelli sivil toplum örgütleri mültecilik konusunda, mültecilik statüsünün belirlenmesinde sığınmacılara hukuki danışmanlık yapar, hak ihlallerine karşı yol gösterir ve hak savunuculuğu faaliyetlerini yürütür.

Toksöz vd. ise yaptıkları çalışmada göçmenlerle ilgili sivil toplum örgütlerini; göçmenlerin kurdukları dayanışma ve yardımlaşma örgütleri, insan haklarını veya mülteci haklarını savunan örgütler ve ağ tipi örgütlenmeyle ulusal ve uluslararası kuruluşlardan fon sağlayan politika odaklı örgütlenmeler olarak üçe ayırmaktadır. Göçmen haklarının yasallaştırılmasında, göçmenlerin/mültecilerin haklarını gözetmede ve yerel toplumda dışlanmalarını önlemede hem göçmenlerin kendi kurduğu derneklerin hem de göçmen yanlısı derneklerin olumlu etkisi olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca bu STK'lar kaynaklara erişim ve mültecilerin

ihtiyaçları arasında önemli köprü görevi görmektedir. Göçle ilgili gelişmeleri ve yasal mevzuatı yakından takip ederek politika yapımında belirleyici olmaktadır. Yaptıkları yardımlarla da devletin yapması gereken hizmetleri yaparak sosyal devlet rolünü üstlenmektedir (Toksöz vd., 2012:111-117).

6. STK'LARIN HAK TEMELLİ VE HAYIRSEVERLİK TEMELLİ YAKLAŞIMI

Sosyal hizmet mesleği, bireylerin ve grupların karşılaştıkları sorunlara insan hakları temelinde çözüm üretmeyi amaçlayan bir disiplin olarak gelişmiştir. Ancak tarihsel süreçte sosyal hizmet uygulamalarının başlangıç noktası, büyük ölçüde hayırseverlik ve ihtiyaç temelli yaklaşımlar olmuştur. Bu yaklaşımlar, özellikle yoksulluk, hastalık ve sosyal dışlanma gibi durumlarla karşı karşıya kalan bireylere kısa vadeli destek sağlamayı hedeflemiştir.

Hayırseverlik temelli yaklaşımda, muhtaç durumda olan bireylere yardım etme davranışının temelinde çoğunlukla dini inançlar, ahlaki sorumluluk ve yardım eden kişinin vicdani motivasyonları yer almaktadır. Bu yaklaşımda yardım, çoğu zaman bağış yapma, gıda ve giysi dağıtımı gibi geçici destekler şeklinde ortaya çıkmakta; yapılan yardımın karşılığında sevap kazanma veya toplumsal sorumluluğu yerine getirme düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Ancak bu tür yardımlar, bireylerin içinde bulunduğu yapısal sorunları ortadan kaldırmak yerine yalnızca kısa vadeli ve günü kurtaran çözümler sunmaktadır. Bu nedenle hayırseverlik anlayışı, bireylerin gerçek ve uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır (Zengin ve Altındağ, 2016:185–186). Hak temelli yaklaşım ise bireyleri “yardım alan” pasif özneler olarak değil, hak sahibi bireyler olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımda temel amaç, bireylerin insan haklarını gerçekleştirmelerini sağlamak ve bu haklara erişimde karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmaktır. Hak temelli yaklaşım, sosyal sorunların nedenlerini yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda yapısal, politik ve hukuki boyutlarıyla ele almayı gerektirir. Böylece sorunların kaynağına inilerek kalıcı çözümler üretilmesi hedeflenir.

Hak temelli yaklaşım ile hayırseverlik temelli yaklaşım arasındaki temel farklardan biri, motivasyon kaynaklarıdır. Hak temelli yaklaşımda motivasyon, devletlerin ve ilgili kurumların insan haklarına ilişkin yasal yükümlülüklerinden kaynaklanırken; hayırseverlik temelli yaklaşımda yardım etme davranışı, yardım eden kişinin dini, ahlaki ve vicdani değerlerine dayanmaktadır. Hak temelli yaklaşımda bireyler haklarını talep edebilirken, hayırseverlik yaklaşımda yardım, tamamen yardım edenin inisiyatifine bağlıdır (Ife, 2008). Hak temelli yaklaşım, uluslararası insan hakları belgelerine dayanmaktadır. Bu belgeler arasında insan haklarının genel korunmasını sağlayan Birleşmiş Milletler Şartı (1945), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler (1966) yer almaktadır. Bunun yanı sıra kadınlar, çocuklar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik özel koruma sağlayan sözleşmeler bulunmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), UNICEF ve UNESCO gibi uzmanlaşmış uluslararası kuruluşlar, hak temelli yaklaşımın uygulanmasında önemli rol oynamaktadır.

Göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar açısından hak temelli yaklaşım, uluslararası hukukta açık bir şekilde tanımlanmıştır. Bu kapsamda başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) olmak üzere; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966), Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1951) ve 1967 Protokolü, ILO sözleşmeleri, Yaşadıkları Ülkenin Vatandaşı Olmayan Bireylerin İnsan Hakları Bildirgesi (1985) ve Göçmen İşçiler ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (1990) temel yasal dayanaklar arasında yer almaktadır (BMİHM, 2004). Türkiye bağlamında ise göçmen, mülteci ve sığınmacılara yönelik hak temelli yaklaşımın yasal zemini, 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile oluşturulmuştur. Bu kanun, yabancıların Türkiye'deki hak ve yükümlülüklerini düzenlemenin yanı sıra, uluslararası koruma statülerini ve bu kişilere sunulacak hizmetleri hukuki güvence altına almaktadır. Böylece sosyal hizmet uygulamalarında hayırseverlik anlayışından uzaklaşılarak, hak temelli bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir.

İnsan hakları belgelerinde bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, hayırseverlik ya da gönüllü yardım anlayışı üzerinden değil; hak, yükümlülük ve sorumluluk çerçevesinde ele alınmaktadır. Uluslararası insan hakları rejimi, bireylerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesini devletlerin hukuki ve ahlaki sorumluluğu olarak tanımlamakta; bu sorumluluğun yerine getirilmesini yardımseverlik anlayışına bırakmamaktadır. Bu yönüyle insan hakları belgeleri, hayırseverlik temelli yaklaşımdan açık biçimde ayrılmaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı (1945) ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), insan haklarını doğuştan gelen, devredilemez ve evrensel haklar olarak tanımlamaktadır. Bildirgede yer alan yaşam hakkı, sağlık, eğitim, barınma, sosyal

güvenlik ve insana yakışır yaşam standartları, bireylerin talep edebileceği haklar olarak düzenlenmiştir. Bu hakların gerçekleştirilmesi, devletlerin yükümlülüğü olarak tanımlanmakta; bireylerin bu haklara erişimi herhangi bir yardımseverlik, bağış ya da merhamet duygusuna dayandırılmamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. ve 25. maddelerinde sosyal güvenlik, beslenme, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar açıkça birer sosyal hak olarak tanımlanmıştır. Bu maddelerde kullanılan dil, yardıma muhtaç olma durumunu değil, hak sahibi olma durumunu esas almaktadır. Bu çerçevede bireyler, ihtiyaçlarının karşılanmasını talep edebilen hak özneleri olarak konumlandırılmaktadır. Yardımseverlik anlayışında ise bireyler, yardımı verenin inisiyatifine bağlı olarak destek alan pasif alıcılar haline gelmektedir. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966), hak temelli yaklaşımı daha da somutlaştırarak devletlere saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülükleri yüklemiştir. Bu sözleşmede sosyal hakların gerçekleştirilmesi, kaynaklara bağlı olmakla birlikte, devletlerin aşamalı olarak dahi olsa bu hakları güvence altına almakla yükümlü olduğu vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, hayırseverlik anlayışından farklı olarak, sosyal hizmetlerin sürekliliğini ve eşitliğini esas almaktadır.

Göçmenler ve sığınmacılar bağlamında ise 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, sığınmacıların temel haklara erişimini insani yardım ya da merhamet temelinde değil, hukuki statü ve hak sahipliği temelinde düzenlemiştir. Bu belgelerde sığınmacıların eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal yardımlara erişimi, devletlerin yerine getirmesi gereken yükümlülükler arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukukta sığınmacılara yönelik hizmetler, gönüllü yardımların konusu değil; bağlayıcı hukuki normların alanıdır.

Hayırseverlik ve yardımseverlik kavramları, insan hakları belgelerinde doğrudan bir politika ya da yaklaşım olarak yer almamakta; daha çok sivil ve bireysel dayanışma pratikleri kapsamında dolaylı biçimde değerlendirilmektedir. İnsan hakları rejimi, bu tür yardımları reddetmemekle birlikte, temel hakların karşılanmasını bu tür geçici ve isteğe bağlı mekanizmalara bırakmanın insan onuruyla bağdaşmadığını kabul etmektedir. Bu nedenle insan hakları belgeleri, hayırseverlik anlayışını yeterli ve sürdürülebilir bir çözüm olarak görmemekte; aksine hak temelli, kurumsal ve hesap verebilir sistemleri esas almaktadır. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri insan hakları belgeleri açısından değerlendirildiğinde, yalnızca insani yardım sunan aktörler olarak değil; hakların gerçekleşmesini izleyen, savunan ve güçlendiren aktörler olarak konumlanmaları beklenmektedir. Aksi halde STK'lar, insan hakları sisteminin tamamlayıcısı olmaktan çıkarak, sosyal hakların hayırseverlik düzeyine indirgenmesine istemeden katkı sunabilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın bulguları, sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin kalıcı, güçlendirici ve insan onuruna yakışır bir niteliğe kavuşabilmesi için hak temelli yaklaşımın yalnızca söylem düzeyinde değil, uygulamada da esas alınması gerektiğini göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının acil ihtiyaçları karşılamadaki rolü yadsınamaz olmakla birlikte, bu rolün devletin sosyal haklara ilişkin sorumluluklarının yerine geçecek şekilde kurgulanması, insan hakları perspektifi açısından ciddi riskler barındırmaktadır. Dolayısıyla sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin, devletin asli yükümlülüğü altında; STK'ların ise tamamlayıcı, izleyici ve hak savunucusu bir rol üstlendiği, insan hakları temelli bir işbirliği modeli çerçevesinde yeniden ele alınması gerekmektedir.

7. SONUÇ

Türkiye'ye 2011 yılında itibaren Orta Doğu'daki iç karışıklıklar ve Suriye'deki savaştan dolayı milyonlarca kişi kitlesel olarak göç etmiştir. Bu göç karşısında hazırlıksız olan Türkiye gelen sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılama konusunda STK'lardan yardım almıştır. Barınma, yiyecek, giyecek gibi acil ihtiyaçların giderilmesinde sivil toplum örgütlerinin önemli rolleri bulunmaktadır. Özellikle insani yardım konusunda çalışan STK'lar burada sosyal hizmet çalışanı gibi rol almakta fakat çalışanların sosyal hizmet çalışmacısı olmaması bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi sosyal hizmet çalışanı hak temelli bakmak zorundadır. Hak temelli olması bu hizmetlerin geçici değil kalıcı olarak ve dönemsel değil sürekli alınması demektir. Bu hizmetlerin belirli bir kesimi değil insan hakları evrensel beyannamesinde bahsedildiği gibi tüm insanları kapsamaması demektir. Buradaki hizmetlerden kastedilen sadece insani yardımlar değil, sığınmacıları güçlendirici, göç ettikleri ülkeye uyum sağlayıcı, kendi kendilerine yetecek duruma gelmeleri için yapılan faaliyetler de kastedilmektedir.

Bu çalışma, sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin insan hakları belgelerinde açık biçimde tanımlanan hak temelli çerçeve ile Türkiye'deki uygulamalar arasında ciddi bir uyumsuzluk bulunduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası insan hakları metinleri, sosyal hizmetleri devletlerin yerine getirmesi gereken bağlayıcı yükümlülükler olarak tanımlarken; pratikte bu hizmetlerin önemli bir bölümünün hayırseverlik temelli sivil toplum faaliyetleri aracılığıyla yürütülmesi, sosyal hakların kamusal güvence alanından çıkarılmasına yol

açmaktadır. Bu durum, sığınmacıların hak öznesi olarak tanınmasını zayıflatmakta ve onları çoğu zaman yardıma bağımlı, pasif alıcılar konumuna indirgemektedir. Devletin sosyal haklara ilişkin sorumluluklarını sivil toplum kuruluşlarına fiilen devretmesi, kısa vadede hizmet sunumunda esneklik sağlıyor gibi görünse de, uzun vadede hak temelli sosyal hizmet anlayışını aşındıran yapısal bir soruna dönüşmektedir.

Hayırseverlik temelli uygulamalar, bağış ve gönüllülüğe dayalı olmaları nedeniyle süreklilik ve eşitlik ilkelerini güvence altına alamamakta; hizmetlerin kapsamı, niteliği ve erişilebilirliği keyfi hale gelebilmektedir. Bu bağlamda sivil toplumun güçlenmesi, sosyal devlet ilkesinin zayıflatılması pahasına gerçekleşmemelidir. Bu nedenle sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasında, hak temelli yaklaşımı merkeze alan bütüncül sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle devlet, sosyal hizmetlerin asli yükümlülüğünün kendisine ait olduğunu açık biçimde kabul etmeli ve bu alandaki kurumsal kapasitesini güçlendirmelidir. Sivil toplum kuruluşlarının rolü ise devletin yerine geçen bir aktör olmaktan ziyade; hak savunuculuğu yapan, hizmetlerin insan hakları standartlarına uygunluğunu izleyen ve kamu politikalarını denetleyen tamamlayıcı bir konumda tanımlanmalıdır.

Politika düzeyinde, sığınmacılara yönelik hizmetlerin proje ve bağış temelli uygulamalardan çıkarılarak, yasal ve bütçesel güvencelere kavuşturulması önem taşımaktadır. Sosyal hizmet sunumunda çalışan personelin insan hakları ve hak temelli yaklaşım konusunda zorunlu eğitimlerden geçirilmesi, hizmetlerin niteliğini artıracak temel adımlardan biridir. Ayrıca STK'ların faaliyetlerinin, hak temelli kriterler ve hesap verebilirlik mekanizmaları çerçevesinde izlenmesi, hayırseverlik temelli uygulamaların hak ihlallerine yol açmasının önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak STK'ların sığınmacılara ve mültecilere yardımda önemli rolleri bulunmaktadır. Bu rol devletin yerine getirmesi gereken sosyal hizmetlerin hepsini yerine getirmeye çalışması şeklinde değil, devlete yardımcı olacak şekilde olmalıdır. Sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin insani yardım mantığıyla sınırlı kalması, geçici çözümler üretmekte ve yapısal eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. İnsan hakları belgeleriyle uyumlu, sürdürülebilir ve güçlendirici bir sosyal hizmet anlayışı ancak hak temelli bir yaklaşımın politika, kurum ve uygulama düzeylerinde kararlılıkla hayata geçirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu doğrultuda devlet, sivil toplum ve sosyal hizmet mesleği arasındaki ilişkinin, hayırseverlik ekseninden çıkarılarak insan hakları temelli bir işbirliği modeline dönüştürülmesi kaçınılmaz görünmektedir. STK'ların hak temelli olmayışı mağduriyetler ortaya çıkaracağı için sosyal hizmetler, devlet ve STK'lar sığınmacıların sorunlarını çözmede birlikte hareket etmeli ve bu hizmetleri hak temelinde ele almalıdırlar. Bu işbirliği ve hizmetler etik kurallara bağlı olarak yapılmalı ve devlet STK'lara eşit yaklaşmalıdır.

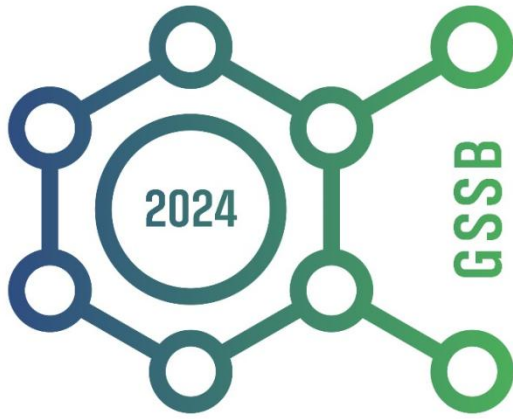
YAZAR BEYANI / AUTHORS' DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “*en az iki dış hakem*” ve “*çift taraflı körleme*” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar, dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermiştir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazar tarafından dergiye “*Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu*” gönderilmiştir. Yazar, çalışmanın tüm bölümlerine ve aşamalarına tek başına katkıda bulunmuştur. / This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by “*at least two external referees*” and “*double blinding*” method. The author sent a signed “*Copyright Transfer Form*” to the journal. There is no need to obtain ethical permission for the current study as per the legislation. The “*Declaration Form Regarding No Ethics Permission Required*” was sent to the journal by the author on this subject. The author contributed to all sections and stages of the study alone.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, Açelya, KAPTI, Ali ve DEMİR, Orhan Özgür (2015), “Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz”, **The Global: A Journal of Policy and Strategy**, S.1(2), ss.1–22.
- ASLAN, Seyfettin (2010), “Türkiye’de Sivil Toplum”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, S.9(31), ss.260-283.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER. (1948). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER. (1966). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER. (1966). Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ. (1951). Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi. Cenevre: Birleşmiş Milletler Yayınları (UNHCR).
- BUĞRA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar (2015), **Sosyal Politika Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CESUR KILIÇASLAN, Seher (2016), “Mülteciler, Sığınmacılar ve Göçmenler Açısından Türkiye’de Sosyal Hizmete Dair Saptamalar, Çözüm ve Öneriler”, **Sosyal Hizmet ve Öteki** (Ed. Pınar Akkuş, Özgür Başpınar Aktükün), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, ss.272-291.
- COŞKUN, Elif (2017), “Sosyal Hizmetin Kapsamadıkları”, **Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar** (Ed. Neşe Şahin Taşgın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi), Nika Yayınları, Ankara, ss.217–231.
- DUYAN, Veli (2012), **Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri**, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları, Ankara.
- ERDER, Sema (2017), “Suriye Göçü ve Sonrası”, **Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar** (Ed. Neşe Şahin Taşgın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi), Nika Yayınevi, Ankara, ss.111-118.
- EREN, Veysel ve AYDIN, Ahmet (2013), “İnsan Hizmet Örgütlerinde Yönetim”, **Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları** (Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz, Elvettin Akman), Maya Akademi Yayını, Ankara, ss.65-80.
- GENÇ, Yılmaz ve ALSANCAK, Funda (2018), “Suriyeli Sığınmacıların Uyum Sorunlarının Sosyal Hizmet Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri** (Ed. Ali Ertuğrul, Mehmet Emin Uludağ), 23-25 Kasım 2017 – Düzce, Düzce Üniversitesi Yayını, Düzce, ss.355-373.
- GÖKÇEOĞLU, Şükran (2016), “Sosyal Yardımların Hak Niteliği ve Dava Edilebilirliği”, **Sosyal Hizmet ve Öteki** (Ed. Pınar Akkuş, Özgür Başpınar Aktükün), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, ss.97-112.
- GÜRAN YİĞİTBAŞI, Kübra (2016), “Medya ve Mültecileri Sivil Toplum Üzerinden Okumak: Mülteci-Der Örneği”, **Marmara İletişim Dergisi**, S.25, ss.53-76.
- IFE, Jim (2008), **Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice**, Cambridge University Press, Cambridge.
- KARAKURT TOSUN, Elif (2007), “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Paradoks**, S.3(2), ss.1-16.
- KEYMAN, Fuat (2004), **Türkiye ve Avrupa’da Sivil Toplum**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Yayını, İstanbul.
- KÜÇÜKKARACA, Nuray (2013), “İnsan Hakları, Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmet”, **Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları** (Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz, Elvettin Akman), Maya Akademi Yayını, Ankara, ss.83-96.
- MACKREATH, Helen ve SAĞNIÇ, Şeyma (2017), **Türkiye’de Sivil Toplum ve Mülteciler**, Zer Yayınevi, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Süleyman, BAŞEL, Hasan ve ŞENOCAK, Hüseyin (2009), “Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi ve Üsküdar Örneği”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.56, ss.151-234.

- SARIPEK, Büşra Doğan (2017), “*Hak Temelli Sosyal Politikadan Hayırseverlik Temelli Sosyal Politikaya Geçişte STK'ların Rolü*”, **İnsan ve İnsan**, S.4(11), ss.81-99.
- ŞAHİN, Levent ve ÖZTÜRK, Mustafa (2008), “*Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durum*”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.54, ss.3-29.
- ŞAHİN TAŞGIN, Neşe ve TEKİN, Uğur (2013), “*Türkiye'de Sosyal Hizmetin Temel Karakteristikleri ve Güncel Görünümü*”, **Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları** (Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz, Elvettin Akman), Maya Akademi Yayını, Ankara, ss.119-135.
- TAŞGIN, Neşe Şahin ve ÖZEL, Hasan (2011), “*Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü*”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, S.22(2), ss.175-190.
- TOKSÖZ, Gülay, ERDOĞDU, Seyhan ve KAŞKA, Selmin (2012), *Türkiye'de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*, **IOM – International Organization for Migration**, Uluslararası Göç Örgütü Yayını, Ankara.
- TUFAN, Birgül; YILDIRIM, Füsün ve DUYAN, Veli (2009), **Sosyal Hizmette İnsan Hakları Yaklaşımı**. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, Ankara.

**GLOBAL
SOCIAL
SCIENCES
BULLETIN**